

Per què és necessària l'atenció a les famílies

Carmina Català. Àrea d'Acció Social i Ciutadania, Ajuntament de Barcelona

Avui dia el concepte «famílies» té un valor social positiu, tothom parla de les famílies d'una manera o una altra. La posada en marxa de polítiques de suport a les famílies és ja des de fa temps una prioritat a tot l'Europa occidental, i els últims anys també a casa nostra. Tot i que cal dir que algunes persones encara parlen només de «la família», és a dir, de la família composta pel pare, la mare i els fills. Aquest tipus de família considerada la nuclear clàssica ja és prou important, però també cal tenir en compte tota la gran diversitat de grups familiars que hi ha.

Actualment solament el 50% de les llars a Barcelona estan formades per la parella nuclear i els fills. La resta de llars a Barcelona contenen altres tipus de famílies: monoparentals dones amb fills petits, monoparentals amb fills adults, monoparentals homes amb fills, famílies reconstituïdes, extenses amb avis... o fins i tot llars sense família ja siguin unipersonals o multipersonals.

Tradicionalment, en la nostra societat la família ha desenvolupat un paper fonamental en el benestar de les persones. Els canvis socials actuals i les tendències emergents més que configurar realitats alternatives a la família l'han portat a diversificar-la i consolidar-la en noves formes de convivència. El model tradicional, basat en la conjugalitat heterosexual, ha deixat de ser el model únic de referència. La família s'ha pluralitzat, s'ha diversificat però no hi ha cap dubte que les famílies continuen sent un punt de referència

clau per al benestar de les persones. En aquesta última etapa, a partir de la dècada de 1990, hem passat del procés de nuclearització de la família al de diversificació dels grups familiars. Les noves formes familiars són el resultat dinàmic d'adaptacions, opcions, projectes i interessos personals i col·lectius.

El model familiar mediterrani o del sud d'Europa té algunes particularitats i es caracteritza per una solidaritat interpersonal intensa, on el sistema familiar s'articula a partir d'uns lligams relacionals de proximitat que possibiliten l'automanteniment a l'interior de la família. Aquests lligams i la cohesió entre els membres de la família en sentit extens afavoreixen que siguin els mateixos membres de la família els que donen resposta a les diferents necessitats que sorgeixen al llarg de la vida. Aquest model, que tendeix a reproduir-se de generació en generació, discrimina molt encara ara les dones, sobre les quals recau (tot i la seva incorporació plena al mercat laboral) la criança dels fills, la cura dels membres en situació de dependència i les tasques d'organització de la llar.

Què entenem per famílies

Watzlavick defineix la família, a partir de la teoria de la comunicació, com un grup de persones que funcionen com un sistema sociocultural obert cap a l'exterior (intercanvien informació amb la comunitat, la societat, els mitjans...) i cap a l'interior (individu), que s'auto-regula buscant sempre l'equilibri, que

evoluciona en el temps amb un objectiu que és garantir la supervivència i el creixement dels membres de la família. La família té sentit, per tant, mentre serveixi a les necessitats individuals. És un joc d'interaccions, on l'individu forma part d'un tot però alhora es diferencia buscant la seva identitat.

Ens podem acollir també a una definició més asèptica de família des de la sociologia. La família és, així, un grup de persones que resideixen en un mateix habitatge i estan vinculades per lligams de parentiu ja siguin de sang o polítics. D'aquesta manera es conceben també llars que no tenen família, denominades unipersonals i multipersonals.

Tanmateix, en el Grup del Consell de Benestar Social de Famílies de l'Ajuntament de Barcelona (on conflueix una representació ciutadana de diferents grups vinculats al món de les famílies de Barcelona) —amb el qual vam estar treballant recentment—, després de debatre el concepte de família vam arribar a un consens que centrava la definició de família en l'anàlisi de les funcions que desenvolupen les famílies, qualsevol que sigui el nucli de convivència que constitueixen o les relacions afectives que es comprometen en el projecte de vida en comú. Bàsicament es van definir les famílies d'una forma àmplia com un grup de persones amb vincles que es donen suport mutu.

Les transformacions familiars porten a noves construccions de grups familiars, a nous vincles familiars, i a considerar noves maneres de viure la

família segons cada subjecte. L'emergència de nous rols i formes familiars ens obliga a considerar formes de familiaritat noves i maneres de «ser família» noves i diferents.

La família com a base de la construcció de la persona

L'individu creix i se socialitza en un context social. Sempre s'ha admès de forma implícita i òbvia el reconeixement de la influència de l'entorn en l'individu. L'entorn més proper a l'individu és el seu grup familiar. És el context adult familiar que li aporta suport, afecte i referències socials bàsiques. La família és un sistema en el qual l'individu es conforma com a subjecte. L'estructura de la personalitat depèn de la qualitat i la intensitat dels vincles que s'estableixen en els primers anys de vida.

No obstant això, una mena de corrent individualista en les ciències de la salut i humanes ha portat fins fa poc a treballar solament amb el subjecte. És a dir, els tractaments, les psicoteràpies, les prestacions socials s'havien concebut a títol individual. És a partir del corrent de pensament que es basa en la teoria general dels sistemes que apareix en la dècada de 1970 i pren èmfasi en la de 1980 a Europa, que es comença a parlar del sistema familiar com a «conjunt d'acció». Aquesta visió qualla ràpidament en l'àmbit de la salut mental (a partir de la divulgació de les teories del «doble vincle» de Bateson arran de l'estudi del vincle maternofili-

al en pacients esquizofrènics), i es promou amb força a l'Escola de Palo Alto a Nord-Amèrica. Apareixen i creixen les diferents escoles de teràpia familiar i l'abordatge de la família es consolida en els àmbits psicoterapèutics. La família es configura així com a font de problemes però també com a font de solució i com a objecte de treball. En l'àmbit de la salut mental es posa èmfasi en els processos interactius de la família i la funció del símptoma es passa a analitzar des d'una perspectiva individual i familiar, i també en el marc del context social i cultural al qual pertany el nucli familiar.

Aquesta perspectiva sistèmica de la família arriba més tard a l'àmbit de l'atenció social. Encara ara la dicotomia usuari/família forma part del llenguatge dels serveis socials. Preguntes com ara, qui es portador del problema?, qui fa la demanda?, qui és l'usuari?, qui és el beneficiari de la prestació? es compaginen amb mesures, programes i plans de millora familiars. Les polítiques socials europees de suport a la famílies parteixen de la concepció de la família com una unitat bàsica i ofereixen un ventall de mesures destinades a «aportar recursos, serveis i temps a les persones que tenen o volen assumir responsabilitats familiars...», ja sigui mesures de redistribució de la renda, de conciliació del temps o de suport a l'atenció i la criança dels fills i filles, principalment.

Si bé és cert que l'individu és una unitat, o un tot (*holon*), sí que podem

dir que l'individu forma part sempre d'un sistema més ampli, en aquest cas el sistema familiar. Cal considerar, però, que un grup familiar és més que la suma dels seus membres (com a individus), perquè de forma conjunta tots el membres de la família i les relacions que estableixen entre ells componen una nova unitat: el sistema familiar. Aquest sistema té particularitats ja que està cohesionat per l'afecte, s'autoregula com un tot, es relaciona amb els altres sistemes de l'entorn (altres famílies, la comunitat, els serveis de l'administració...) i té la seva pròpia organització, la qual cosa és comuna a totes les famílies. Vegem algunes característiques que ens ajudaran a entendre el que és comú de totes les famílies.

- **Les famílies tenen una estructura**, és a dir, estan dividides en subsistemes: subsistema filial, subsistema conjugal, subsistema parental... Hi ha límits o fronteres entre els sistemes (que poden ser mes o menys clars o difusos), i una distribució de la jerarquia, que comporta un equilibri del poder que regula la relació entre els membres i el funcionament quotidià.

- **Les famílies tenen les seves regles** o normes de funcionament. Són patrons de comportament que s'han anat adquirint a còpia de repetició i s'han instaurat com regles de relació més o menys explícites (qui du a terme les tasques domèstiques, la freqüència de relació amb la família d'origen, qui porta un determinat rol a la família, com es cuiden les persones malaltes...). A

vegades aquestes regles són críptiques i formen part de secrets familiars, o es donen sobreentesos respecte a maneres d'actuar que no es parlen.

- **Les famílies tenen un procés**, és a dir, evolucionen en el temps a través d'etapes que anomenarem cicle vital familiar. Per entendre el funcionament d'una família cal que ens remetem a la història familiar, la qual cosa ens porta a pensar sempre en un procés de tres generacions.

- **Les famílies tenen un sistema de creences**, una manera d'entendre el món i de donar significat i interpretar els fets quotidians, d'utilitzar el llenguatge, de celebrar les festes, de fer els dols..., és a dir, un sistema de creences compartit. Aquesta visió del món particular i compartida es va modificant i reconstruint per la influència cultural de l'entorn més ampli (els mitjans de comunicació, per exemple) i pels diferents esdeveniments familiars, però constitueix la lent bàsica a través de la qual la família i cada un dels seus membres llegirà la realitat

Les famílies transiten de diferents maneres pel cicle vital familiar

Una família, un grup familiar és funcional per als seus membres si la família els permet a cadascun respondre adequadament i evolucionar segons les necessitats de cada etapa evolutiva en la qual es troben. Les famílies i els seus membres evolucionen al llarg del cicle vital familiar passant per etapes que denominarem naturals, lligades

al *cronos* biològic i social. Comentarem alguns d'aquests trànsits amb les seves vicissituds més habituals.

Des de *l'emancipació de l'individu de la llar familiar*, que comporta la diferenciació com a individu de la família d'origen, fins a la constitució de la parella (si és el cas). No cal recordar les dificultats actuals existents per a aquesta emancipació dels nostres joves, ja sigui per factors econòmics (laborals i d'habitatge) però també per un grau d'acomodació important dels joves que allarguen l'estada a la llar dels pares, cosa que comporta de vegades dinàmiques complicades per a la parella parental però també un allargament d'una posició adolescent i dependent dels fills i filles respecte a la llar familiar, que impedeix sovint un desenvolupament personal dels joves adults.

L'inici de la formació de la parella. És un període que demana acomodació i flexibilitat. L'inici de la convivència propicia una negociació constant de les regles de funcionament (que cada cònjuge porta en la seva motxilla personal procedent de la seva particular història familiar) i un reposicionament dels rols en la relació de parella. Tot i que sovint l'emancipació de l'individu de la llar familiar és un pas previ i independent de la constitució de la parella, és encara ara, en la majoria de casos, un objectiu primordial la delimitació del terreny de la parella davant les famílies d'origen.

El naixement o adopció i l'etapa de cria-
ça de fills petits marca un canvi de fase en una relació de parella. En aquest

moment tots els aspectes de lligam amb l'infant són clau per al seu desenvolupament psicosocial posterior, però també es produeixen importants desequilibris en la parella. Es presenta en aquesta etapa la dificultat de compatibilitzar els rols de parella conjugal i la funció de pare o mare. Amb el primer fill apareix el primer triangle, i això afecta no solament la parella nuclear home i dona, sinó també les parelles del mateix sexe, i fins i tot les famílies monoparentals, on el que es posa en joc és la funció paterna i la funció materna independentment del gènere de qui desenvolupa el rol, i on l'aparició del tercer facilita la individuació de l'infant i contribueix a la construcció del subjecte com a persona.

Després vénen *les etapes de cria-*
ça educativa, on el tercer és la institució escolar. La relació que els progenitors tenen amb l'escola té un paper important ja que es posen de relleu les diferències i les superposicions entre la funció educativa d'aprenentatge, la funció educativa de guia i la funció educativa de model, que han de desenvolupar la família, l'escola i tots els agents educatius referencials. Algunes famílies desplacen en aquesta etapa les seves dificultats internes cap a la institució externa (escolar o altra).

L'etapa de cria-
ça de fills adolescents posa sovint els progenitors en crisi, ja que els obliga a col·locar-se en una altra posició: saber i reconèixer (cosa que no sempre és fàcil) que el pare i la mare no són els amics del fill per molt

«bon rotllo» que tinguin, i que quan cal marcar límits s'ha de fer. De la mateixa manera que quan són petits se'ls ha marcat en qüestions bàsiques com ara l'alimentació, el son i el control d'esfínters, ara també necessiten unes marques i uns límits en els horaris, en els hàbits de lleure, en els consums i en les relacions. Aquesta és una etapa particularment difícil per a la família, perquè l'autoritat patriarcal actualment està qüestionada com a tal. L'exercici d'aquesta autoritat ja no és ni ha de ser autoritària, sinó justament negociada i dialogada. Però no perquè la figura paterna clàssica que representava la llei i l'ordre ha estat superada, la funció paterna com a tal s'hagi de deixar d'exercir o s'hagi de defugir. La família ha d'assumir la funció paterna (representada pels progenitors i familiars) com un rol de referència bàsic per a l'adolescent, per orientar-lo en el pas a la vida adulta. Els pares han de ser capaços de representar l'autoritat de la funció parental de manera democràtica.

Quan els fills s'emancipen i se'n van de la llar familiar, que coincideix amb l'etapa familiar de la parella madura, és un període en què cal adaptar-se una altra vegada a ser parella. Si fins ara s'havia fet de pare i de mare, ara les relacions conjugals postposades s'han de tornar a posar en joc. Moltes separacions conjugals apareixen en aquesta etapa, quan a partir de la crisi que suposa la marxa dels fills es presenta la dissolució de la parella conjugal com la solució més saludable per a ambdós adults.

Ara ens volem aturar per introduir un trànsit que afecta cada cop més famílies, com són *les separacions conjugals*. Concebem la separació com una transformació familiar que ha de permetre una nova organització per continuar l'exercici de la parentalitat per part dels progenitors i membres de la família que desenvolupen aquest rol. Parlem de preservar l'exercici de la coparentalitat, desvinculada de la parella conjugal, que deixa d'existir. La dissolució de la parella conjugal, no obstant, té conseqüències emocionals i socials no solament per als cònjuges que se separen, sinó també per a tot el sistema familiar, especialment per als fills, a qui afecta de manera diferent en funció de l'edat. La crisi que comporta tot procés de separació genera estrès i canvis que necessiten processos d'elaboració i adaptació. El processos emocionals de separació i divorci més funcionals duren entorn de dos anys, des de la presa de decisió de la separació fins a la resolució funcional del dol per la pèrdua de la relació. El processos de separació confrontats, litigants i/o judicialitzats poden es perpetuar durant més temps encara, i estancar-se, ja que les posicions es polaritzen. En aquests casos els fills s'instrumentalitzen com a elements de poder per guanyar o perdre en el conflicte que continua obert tot i que la separació s'hagi produït.

En tota separació l'objectiu entre els cònjuges ha de ser arribar al màxim d'acords per cooperar en l'exercici de la parentalitat i disminuir el risc

psicològic i social dels fills. En aquest sentit l'assessorament psicològic i la mediació familiar són recursos professionals de suport a les famílies que poden facilitar l'adaptació a la nova situació, minorar els costos emocionals i prevenir sofriments i simptomatologies greus dels fills

Les famílies passen finalment per una etapa en què la vellesa, la dependència i/o la malaltia i la mort d'algun dels cònjuges marca els nuclis de convivència. Aquestes canvis coincideixen a l'Europa mediterrània amb més relació de la segona generació amb les persones grans, on les funcions de cura i suport dels pares grans han estat fins ara en mans de la mateixa família, i ha estat la dona qui essencialment prenia aquesta funció. Aquests moviments comporten nous equilibris entre les relacions fraternals i filials i alguna disfuncionalitat en les relacions familiars. Les xarxes socials tant de lleure com assistencials hi tenen un paper essencial de suport en aquesta etapa en la nostra societat.

Per aquestes etapes generals transita qualsevol grup familiar. Tot i que són cicles naturals requereixen una contínua reestructuració i adaptació del grup familiar en conjunt i de cada un dels seu membres. Cal afegir, a més, marcadors socials com poden ser la pèrdua o l'inici d'una etapa laboral, un canvi de domicili o canvis d'estructura en la família, com la separació de la parella conjugal, l'inici d'una nova relació de parella i reconstitució de les famílies, o marcadors naturals a vega-

des accidentals importants com la mort prematura d'algun membre de la família, un accident o una malaltia greu, etc. Totes aquestes situacions marquen una bifurcació en l'esdevenir familiar que col·loquen el grup en una situació de crisi de manera periòdica.

Algunes particularitats familiars

Les famílies migrants experimenten de manera particular aquests trànsits. La immigració o canvi de país i de context sociocultural, amb la consegüent pèrdua de xarxa familiar i social separa les famílies (a vegades durant molt de temps) i posa en crisis afectes i relacions. Així, els reagrupaments familiars a vegades són, alhora que esperats, períodes d'adaptació intrafamiliar molt difícils per a les famílies i cada un dels seus membres, i sovint es produeixen dissonàncies en les expectatives mútues.

Aquestes i altres transicions familiars són fases del cicle vital familiar que generen canvis que afecten de manera diferent cada membre de la família. Per tant, totes les famílies transiten per cicles i afronten crisis que comporten canvis. El que diferencia les famílies és com els membres i el conjunt de la família supera i/o afronta aquestes situacions, sobretot tenint en compte que sovint les crisis creen una angoixa i/o tensió familiar que de vegades impedeix afrontar-les de manera constructiva i avançar.

Abans hem dit que les famílies —com qualsevol sistema— tendeixen a recobrar l'equilibri, per tant, excepte

en algun determinat tipus que s'estanca en la crisi (amb greu perill per als seus membres), totes tendiran a buscar mecanismes per superar la situació i/o per retornar a l'homeòstasi inicial. És determinant la resposta que les famílies prenen en cada una d'aquestes situacions, ja que és possible —i de fet passa sovint— que per tal de recuperar l'equilibri inicial adoptin solucions simptomàtiques o disfuncionals, almenys un membre de la família.

La sobrecàrrega familiar, tant de funcions com de tasques, la manca de temps per desenvolupar els diferents rols familiars, especialment en etapes de criança dels fills o de dependència d'algun membre de la família, és un tema habitual en les dinàmiques familiars que crea greus disfuncions i desajustos personals. Ens referim, per exemple, a la sobrecàrrega de funcions que es produeix quan coincideixen en una mateixa persona —sovint en una dona— la criança d'un fill petit amb la cura per malaltia d'un pare gran o d'un altre membre de la família i alhora una funció laboral externa; i aquesta situació s'agreuja en un nucli monoparental. És fàcil —seguint l'exemple— compensar o paliar la sobrecàrrega delegant funcions en la filla/fill adolescent (perquè ajudi en les tasques domèstiques...), o a l'inrevés, que la filla/fill adolescent que no vol saber res d'aquesta llar tan sobrecarregada iniciï conductes externes de risc per mantenir-se'n allunyada i que així, tot posant-se en risc, requereixi l'atenció de la mare.

En un altre sentit, també volem considerar dimensió emocional de la sobrecàrrega familiar. Per exemple, la sobrecàrrega emocional de la parella quan els seus components hi dipositen totes les expectatives de vinculació i afecte, i no conserven les seves relacions d'amistat o familiars originals, d'aquesta manera ofeguen la funció de la parella. També considerem un exemple de sobrecàrrega emocional l'excessiva la protecció d'un fill per part d'un progenitor, ja que el vincle paternofamiliar li impedeix adquirir comportaments autònoms i es fomenta així una dependència que no li permet créixer.

Totes aquestes situacions, algunes més habituals que d'altres, formen part de com les famílies s'autorregulen i s'adapten a situacions noves o difícils. En general, les més aglutinades tendiran a buscar els suports a l'interior, entre els membres de la família. Tot queda casa. Les més deslligades trobaran els mecanismes i les ajudes externes en la seva xarxa social. D'altres, en diferents situacions necessitaran l'assistència social i el suport psicosocial i/o terapèutic de forma conjuntural, però també sabem que algunes situacions desemboquen en una dependència crònica dels serveis, i aquests serveis passen a formar part del seu equilibri familiar disfuncional i dependent.

La prevenció i la higienització familiar

La finalitat del grup familiar és proporcionar als seus membres els vincles

necessaris perquè desenvolupin els processos d'autonomia i socialització. La família és la base per al creixement psicosocial i educatiu dels subjectes, però també de vegades és font de conflictes. El malestar de les famílies es correlaciona amb la fragilitat psíquica dels seus individus. L'evolució de l'ésser humà depèn dels vincles establerts en la primera infantesa, dels lligams familiars.

La famílies són font de relacions afectives sobre les quals s'estableixen lligams, vinculacions, lleialtats i dependències. L'individu aprèn amb la seva família a afrontar conflictes, superar crisis i tolerar la frustració. Aprèn i adopta rituals, costums, valors, mites, llenguatges... i, en definitiva, el significat que s'atribueix a les coses i als comportaments. Amb la família l'individu es configura d'una determinada manera de «ser» en el món, i a partir d'aquesta visió del món l'individu se socialitza i s'estructura com a persona.

Per tant, estem en condicions d'afirmar que educar és prevenir. I això com es fa? es pregunten algunes famílies. Doncs no es tracta de dir als fills «Hem de parlar», tot i que de vegades no en queda més remei. Ens volem referir aquí a la transmissió familiar de models: el model educatiu, el model familiar, el model de parella... Hi ha certa desorientació familiar respecte a «com» transmetre valors i pautes. Coneixedors d'això, volem posar de relleu *la necessitat de promoure els programes de suport a les competències parentals*, de formació i informació, però també d'acompanya-

ment i de suport o de consulta per a les famílies, per a la funció de pare i mare. Aquests programes en diferents formats són de gran ajuda per a totes les famílies, en especial per a aquelles que estan en situació de més fragilitat o vulnerabilitat, ja sigui per qüestions socioeconòmiques, psicosocials, de salut o d'altres. Treballar les competències parentals implica incidir, d'una banda, en les capacitats parentals fonamentals —emocionals, cognitives i conductuals— per desenvolupar les funcions paterna i materna, que inclou de forma imprescindible i mínima la capacitat d'establir un vincle efectiu amb l'infant, i de l'altra, en les habilitats parentals per donar les respostes adequades, les quals es poden treballar i adquirir.

En la família es vehiculen vincles associats a sentiments i interessos. Per fer una comparació, és com una olla en ebullició on conflueixen diferents necessitats i on de vegades es confronten posicions. Els conflictes apareixen sovint com a expressió de diferents necessitats degudes a evolucions individuals, de vegades com una lluita de poder en sistema familiar, per això parlem habitualment de conflictes generacionals, conflictes de parella... Tots els conflictes generen confrontació i una certa tensió, però això no és necessàriament negatiu. La confrontació cal considerar-la, però, com l'escenari de diàleg necessari per intercanviar opinions, interessos i necessitats de cada un dels membres de la família, en definitiva, com una oportunitat per al creixement i la trans-

formació del conjunt familiar i de cada un dels seus membres.

No obstant això, a vegades els conflictes familiars es llegeixen com a diferències irreconciliables i antagòniques, com un «o tu, o jo»; els discursos de l'altre s'interpreten com a malintencionats o incompatibles. S'instal·len en les dinàmiques familiars pautes de relació de competència on l'escalada simètrica entre els membres és el patró de relació habitual. Les posicions esdevenen, així, antagòniques, i és aleshores quan poden aparèixer comportaments violents, ja sigui verbals o físics, que poden ser ocasionals, associats a situacions de crisi, o es poden convertir en patró de comportament habitual. La violència verbal i de vegades física passa a formar part de la vida quotidiana d'algunes famílies, amb el corresponent deteriorament de la vida familiar i les repercussions per als membres més dèbils de la família.

En general, a més de les situacions de conflictes familiars explícits, *la fragilitat i la vulnerabilitat familiar* és quelcom que cal considerar en determinats períodes del cicle vital familiar, sobretot en aquelles famílies que tenen menys possibilitats d'adaptació i reestructuració o de canvi familiar. És a dir, famílies amb patrons familiars i/o educatius més rígids o estructures de més risc, o amb pocs recursos personals, o amb manca de recursos bàsics. Cal també assenyalar com un factor de fragilitat a tots els nivells les situacions de pobresa familiar o/i exclusió social greu.

És necessari atendre les famílies perquè, des d'un pensament estrictament preventiu, *invertir en famílies és una prevenció de conflictes i disfuncions familiars i individuals*. Atendre i donar suport a les famílies és assegurador d'una infància protegida, ja que a més possibilita la detecció de situacions de fragilitat en la infància que es poden convertir en maltractament i/o negligència greu.

Podem considerar *actuacions familiars preventives* totes aquelles accions que contribueixen a afavorir l'autonomia dels seus membres (segons l'edat i la situació de cadascun) i també a oferir competències en diferents temes, és a dir, a capacitar per afrontar les noves situacions i utilitzar els recursos a l'abast segons el rol de cada membre de la família.

Parlem, doncs, de la funció preventiva i de suport que desenvolupen un conjunt de *programes i espais d'higienització familiar* en diversos àmbits: el lleure sociocultural de la família, la conciliació familiar i laboral, el suport a la sobrecàrrega, els grups d'ajuda mútua, els grups de suport, les escoles de pares, el suport maternoinfantil en l'etapa de desenvolupament primerenca; però també volem remarcar la necessitat de crear *espais d'orientació i consulta familiar especialitzada*. És una funció primordial dels professionals de l'àmbit social, psicològic, de la salut i educatiu conèixer aquestes etapes tan importants per a les transicions familiars i atendre-les per higienitzar el grup familiar i també per prevenir

situacions de més risc o dificultat, segons la situació de cada família. Sabem que els contextos de vulnerabilitat i els factors de fragilitat, ja sigui per motius socioeconòmics, de salut, socials o estructurals, afavoreixen el risc de disfuncions, de negligències, de maltractaments i d'aparició de trastorns de salut mental. Una intervenció preventiva és aquella que pren en consideració el context.

L'atenció psicosocial a les famílies que es du a terme des dels serveis socials té una funció clarament preventiva per ajudar l'individu a subjectivar allò que li passa i posar en marxa les potencialitats i els recursos propis de la família per superar crisis i adaptar-se a noves situacions de forma saludable i funcional per a cada un dels seus membres, i així evitar i detectar situacions de risc superior. L'atenció psicosocial permet atendre la persona des de les tres perspectives: la perspectiva individual, és a dir, acompanyant el subjecte en el seu itinerari vital; com a nucli familiar, és a dir, fent una anàlisi de la funció del problema en seu grup familiar, i en el seu context social i comunitari, aprofitant al màxim les potencialitats de la xarxa de suport comunitària.

Volem destacar, finalment, que algunes d'aquestes situacions necessiten de manera específica un *tractament familiar*, ja sigui de contenció o de suport de situacions que generen angoixa i sofriments, que sovint es poden abordar des de l'atenció psicosocial, però també en determinades situacions està específica-

ment indicada la utilització de serveis terapèutics que ajudin a identificar les relacions disfuncionals, i permetin elaborar i no repetir les conductes simptomàtiques per evitar la cronificació de situacions familiars més greus.

El Programa municipal per a les famílies: un marc per a l'atenció a les famílies

El Programa municipal per a les famílies és producte d'un procés de treball tècnic, rigorós i participatiu, que ha conjugat l'aportació dels diferents àmbits implicats en l'atenció a les persones a la ciutat de Barcelona. És un programa transversal amb una concepció global de ciutat que implica de manera funcional tots els àmbits municipals d'atenció a les persones. La construcció del Programa es fonamenta en:

1. La diagnosi de la realitat de les famílies a Barcelona, a partir de l'estudi encarregat per l'Ajuntament de Barcelona titulat *Evolució i tendències de les llars, les famílies i les persones a la ciutat de Barcelona*,¹ tant pel que fa a les dinàmiques demogràfiques, a la composició de les llars així com a les característiques i la situació de les persones que les componen, que ens reporta els canvis estructurals i evolutius més importants dels darrers anys a Barcelona:

1. Cristina López Villanueva. *Evolució i tendències de les llars, les famílies i les persones a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, novembre de 2006.

- Augmenta el nombre de llars a Barcelona (però disminueix el nombre de persones que les componen). El nombre mitjà de persones per llar és cada vegada menor.

- Les llars a Barcelona fan el seu procés de nuclearització entre 1981 i 1991, i a partir d'aquí es diversifiquen.

- La forma majoritària de residència continua essent la llar composta per parelles amb fills, però amb matisos i canvis respecte a la dècada anterior.

- Augment espectacular de les llars unipersonals (persones solteres o procedents d'un divorci, i sobretot dones vídues que estan soles).

- Els nuclis de parelles sense fills presenten un lleu increment com a producte de l'envelliment de les parelles grans.

- Nupcialitat: pocs matrimonis i tardans. Lleuger increment de separacions i divorcis.

- Augment de les llars monoparentals (famílies amb un sol progenitor). Hi ha una certa polarització: d'una banda, dones grans i vídues amb fills grans, i de l'altra, dones més joves amb fills petits. Es dona un lleuger augment de llars monoparentals d'homes.

- Disminució de les llars familiars i augment de les llars no familiars a causa de la particular dinàmica immigratòria (llars no familiars de persones estrangeres) i emigratòria (les parelles joves marxen fora de Barcelona per fer la seva llar familiar).

- Important presència de llars estrangeres (més nombroses i menys familiars).

2. La referència marc de les tendències i pautes evolutives de les polítiques de suport a les famílies en els països europeus, les quals estan prenent un important protagonisme així com el coneixement d'experiències concretes de diferents territoris, que ens assenyalen una situació i un camí per a la nostra ciutat.

3. Es valoren també com a marc referencial i de contrast les propostes aportades pel Grup de Famílies del Consell Municipal de Benestar Social, en la mesura que es tracta d'un espai de participació d'àmbit de ciutat de grups, entitats i associacions vinculats al món de les famílies de Barcelona.

4. L'avaluació del Programa municipal per a les famílies anterior i l'anàlisi dels serveis i recursos adreçats a famílies a la ciutat de Barcelona en l'actualitat.

En síntesi, les fonamentacions normatives de les polítiques municipals de suport a les famílies es poden resumir en quatre idees bàsiques:

- Les famílies s'han diversificat i totes les formes familiars han de poder desenvolupar el seu projecte vital potencial en igualtat de condicions.

- Les famílies, en tota la seva gamma de modalitats, continuen desplegant papers bàsics de solidaritat material, afectiva i emocional. Cal donar suport públic a aquestes funcions.

- Les discriminacions de gènere a l'interior de les famílies persisteixen. Les noves polítiques familiars han d'incorporar sempre els valors de la igualtat entre els homes i les dones.

- Les desigualtats socials travessen el món de les famílies. Cal tenir en compte les necessitats específiques dels grups familiars subjectes a dinàmiques i factors de risc i exclusió social.

Articulació del Programa municipal per a les famílies

El Programa municipal per a les famílies aborda l'atenció a les famílies a partir de cinc grans dimensions que identifiquen i assenyalen els temes clau, que corresponen a les cinc grans línies estratègiques, desenvolupades en setze objectius operatius i que es concreten en 52 accions:

1. La família des de la diversitat estructural i cultural existent, així com les repercussions dels canvis socials en els grups familiars

«Línia estratègica 1. Promoure el coneixement i el reconeixement social de la diversitat d'estructures i cultures familiars que, com a resultat de les dinàmiques de canvi social, conviuen a Barcelona. Atendre de forma adequada la diversitat de les seves necessitats.»

Les principals accions que cal destacar, entre d'altres, són: la promoció d'un programa públic de recàrrega adreçat a famílies sobrecarregades per raó de la seva estructura (monoparentals, etc.), la definició d'un conjunt de beneficis i mesures en matèria de fiscalitat i preus públics, i la promoció del programa de mediació intercultural per a famílies nouvingudes.

2. Les diferents transicions familiars i les dificultats que generen, i l'atenció especial al desenvolupament

personal de cada un dels membres en el si de la família

«Línia estratègica 2. Oferir suport integral i de caràcter universal a les famílies en tant que espais de desenvolupament personal dels seus membres. Atendre de manera prioritària les famílies en aquelles funcions, situacions i fases del cicle familiar de més vulnerabilitat, sobrecàrrega o crisi.»

Les principals accions que cal destacar són la creació d'un espai d'informació, orientació i assessorament especialitzat per a les famílies, els protocols d'atenció psicosocial a famílies dels serveis socials, la mediació familiar com a prevenció de la cronificació dels conflictes familiars, els serveis de suport per accedir a l'habitatge, el desenvolupament del servei d'acolliment familiar temporal (com a concepte de famílies que ajuden famílies), i el suport a persones que tenen cura de persones dependents, o mesures dirigides a facilitar l'emancipació dels joves.

3. La capacitat dels progenitors per al desenvolupament de les funcions parentals en les famílies amb fills

«Línia estratègica 3. Atendre i donar suport a les necessitats de les famílies en les seves tasques i funcions parentals de criança, cura, socialització i educació dels fills.»

Les principals accions que cal destacar són, entre d'altres, els suport maternoinfantil especialment en la franja de 0 a 3 anys, projectes de vinculació escola-família, grups de suport social i

psicoeducatiu per facilitar capacitats i habilitats parentals en totes les edats, però especialment en l'adolescència, i la posada en marxa del model familiar i socieducatiu de l'atenció domiciliària.

4. La conciliació de temps i rols familiars amb la vida quotidiana

«Línia estratègica 4. Afavorir que totes les persones que integren els diversos grups familiars puguin conciliar els seus temps i rols familiars amb la resta d'espais i activitats de la vida quotidiana: personals, laborals i de participació en la comunitat.»

Les principals accions que cal destacar són els plans d'igualtat a les empreses de la ciutat, el desplegament de mesures per a la conciliació de la vida familiar i laboral en l'àmbit del mateix Ajuntament, l'impuls a estratègies d'adaptació del horaris dels serveis a les famílies, i la promoció de programes a la comunitat d'intercanvi de serveis, de camins escolars i de col·laboració i solidaritat veïnal.

5. Les situacions de fragilitat familiar o d'exclusió social

«Línia estratègica 5. Prevenir, detectar i atendre situacions i famílies d'elevada vulnerabilitat: infants en alt risc social, dinàmiques de violència intrafamiliar i famílies en situació d'exclusió greu.»

Les principals accions que cal destacar són la millora del model integrat d'atenció a la infància en risc que permeti fer un abordatge socieducatiu i terapèutic d'aquelles famílies que ho necessitin, el reforç als programes de

detecció i atenció a les situacions de violència intrafamiliar: tant de violència de gènere com maltractaments a infants, a persones grans o discapacitades, i l'atenció a famílies amb necessitats bàsiques no cobertes, sense sostre, itinerants o en situació de precarietat greu.

Bibliografia de referència

- AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Programa municipal per a les famílies 2006-2010*.
- AUSLOOS, G. *Las capacidades de la familia*. Barcelona: Herder, 1998.
- BARUDY, J.; DANTAGNAN, M. *Evaluación de las competencias parentales y protección infantil*, 2002.
- FRANK S.; PITTMAN III. *Momentos decisivos. Tratamiento de familias en situaciones de crisis*. Barcelona: Paidós, 1990.
- FRIED SCHINITMAN, F. *Nuevos paradigmas, cultura y subjetividad*. Barcelona, 1994.
- LOPEZ, T.; VALIÑO, A. *Conciliación familiar y laboral en la Unión Europea. Valoración de las políticas públicas*. Ministerio de Asuntos Sociales. CES, 2003.
- SUÁREZ, T.; ROJERO, C. F. [coord.]. *Paradigma sistémico y terapia familiar*. Madrid, 1980.
- WATZLAWICK. *Teoría de la comunicación humana*. Barcelona: Herder, 1983.